

Радмила М. Зечевић²⁰⁶
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет у Сомбору

ВАСПИТНИ ПОТЕНЦИЈАЛИ ЛИКОВНЕ УМЕТНОСТИ НА ПРЕДШКОЛСКОМ УЗРАСТУ

Сажетак: Креативни потенцијал уметности који се стиче процесима рада од драгоценог је значаја и за друге области. Ликовно изражавање деце није само изразито ликовна делатност већ истовремено представља процес сазнања и проверавања сопствених могућности. С обзиром на чињеницу да постоји релативна криза у настави ликовног васпитања, овај рад има за циљ да афирмише улогу и значај ликовне културе и уметности са акцентом на предшколски узраст. Аутор полази од кратког историјског осврта ликовно-уметничке праксе у васпитном контексту, након чега истиче важност ликовне уметности и културе у друштву генерално, а потом и у предшколском васпитању и образовању. У раду се говори и о ликовном и визуелном изражавању деце позиционираном кроз предшколски узраст, као и о важности педагошког утицаја околине.

Кључне речи: ликовна активност, ликовно васпитање и образовање, предшколски узраст..

ЛИКОВНО ВАСПИТАЊЕ У КОНТЕКСТУ ИСТОРИЈСКОГ ОСВРТА

Ликовном васпитању деце предшколског узраста одувек се посвећивала одређена пажња. У педагошкој пракси предшколских установа била су мање или више присутна савременија ликовно-педагошка посматрања на ликовни израз предшколског детета и настојање да се – упркос традиционалним методама учења детета цртању или сликању – смишљеним педагошким усмеравањем и подстицањем детета на ликовно изражавање, остварује његова основна тежња за активним стваралачким и креативним приказивањем, у коме ће свака јединка моћи да нађе своје облике и на лични их начин ликовно изрази у цртежу, слици или неком другом виду обликовања. Тек када су педагози уочили васпитну вредност цртања, његова настава уведена је у школе. Додуше, испрва је користила учењу читања и писања и употпуњавању других предмета, јер је тада изграђивала технике ученика попут прецизности и уредности. Методе рада су се најчешће односиле на увежбавање повлачењем линија, неретко лењиром. Притом, у великој

²⁰⁶radmila.zecevic93@gmail.com

мери био је заступљен и имитативни приступ, приликом којег су деца прецртавала оно што су васпитачи цртали.

Такође, постојао је и систем тачкица, које деца спајају и на тај начин образују слику одређеног објекта. Међутим, у другој половини 19. века јавља се критика против овакве наставе. Заговорници новог схватања су, због негативних последица не само на физички већ и на психички развој детета, осудили прецртавачке методе и нагласили могућност уметности васпитања помоћу цртања које је захтевало да се црта по природи. Сматрало се да се тако развија уметнички смисао. Такав правилан педагошко-психолошки приступ ликовном васпитању деце предшколске доби посебно је напредовао од друге половине 20. века, када је почела да наступа савремена концепција ликовног васпитања у предшколским установама. Од тог времена па до данас постигнут је висок степен развоја ликовног васпитања у нашим вртићима, васпитачи су сукцесивно све више и више почели да схватају многобројну васпитно-образовну улогу ликовног васпитања. Схватили су да су они ти који треба да се ослободе дилема које су код њих изазивале разне методе „учења” цртања. Схватили су да су они ти чији једини пут „кориговања” дечјег рада треба да буде објашњавање, али такво да не намећу деци ни боју ни облик, већ само да садржајно обогаћују дечје спознаје. Схватили су да стваралачке ликовне импулсе детета не треба ограничавати било каквом естетском формулом изведеном из било какве врсте уметности (Гаврић 2014).

У многим стратегијама образовања за будућност указује се на важност повезивања когнитивних и емоционалних процеса. Деци и адолесцентима треба омогућити образовни процес који је у складу са потребама њиховог развоја и који ће, на научно заснованим приступима и методама, још више продубљивати и подстицати њихову интелектуалну и емоционалну равнотежу. У том контексту, уметност и процеси учења у уметности се у свету данас све више препознају као сазнајне области од виталног значаја за хармоничан развој деце и младих (Хаџи-Јованчић 2012: 9). Предшколско васпитање у савременом приступу подразумева интердисциплинарност, повезивање области развоја (корелацију методика), комбинацију васпитно-образовних метода у циљу стварања услова за несметан целовит рад детета (Миловановић 2019).

ЛИКОВНА УМЕТНОСТ У КОНТЕКСТУ ВАСПИТАЊА

По дефиницији васпитања, крајњи циљ је свестрано развијање личности. Свестрано је, међутим, развијена само она личност којој су пружене могућности да то и оствари (Миленовић 2013). Витална важност уметности у образовању препознатљива је вековима, почевши од класичних филозофа попут Платона, Питагоре и Аристотела (Siesling 2015). Ликовно (визуелно) образовање учествује у конституисању општег образовања и формирању културе савременог човека (Боснар 2018: 15). Улога ликовне уметности од великог је значаја и у формирању

свестране и стваралачке личности, па тако непредвидивост ситуација у којима ће се одвијати живот и професионални рад захтевају да се у току васпитања и образовања у великој мери подржи формирање стваралачких способности, способност налажења нестандартних решења, решења која нису научена и слично. Како Дивљан истиче, свет дечјег ликовног схватања огромно је поље за испољавање интелектуалне зрелости (Дивљан 2000: 12). „Уколико једно друштво тежи да оствари већу слободу и обезбеди већу друштвену улогу својих чланова, утолико је више заинтересовано за формирање активних и стваралачких личности које ће то друштво да изграђује и да га бране. У таквом друштву и улога уметности расте, јер естетски елементи не само да утичу на свестрани развитак заједнице већ посредно омогућавају сваком појединцу да се развије као потпуна личност која ће се лакше сналазити у свим питањима друштвеног развитка, усмеравајући га својом свешћу и вољом” (Карлаварис 1960: 11).

Богумил Карлаварис (1960) нам у свом приручнику за наставнике ближе дочарава и значај ликовне уметности генерално. Он такође сматра да се човек потпуније ангажује у животу тек онда када свој однос према стварности заснива на науци, уметности и искуствима свакодневне праксе. Објашњава да свака индивидуа има богатији унутрашњи живот и потпуније живи јер поред интелектуалних, има развијене и емоционалне и маштовите способности. За развој иновација је неопходно знање и креативност, флексибилност у мишљењу, толеранција на различитост, отвореност ума, способност решавања проблема, повезивање школских и животних знања и умења, ефикасна сарадња са другима, па се због тога обезбеђује коришћење потенцијала уметничког образовања у другим академским дисциплинама (*Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године*, стр. 68).

Ликовни језик је универзалан, он је свима разумљив, у њему не постоје језичке или културне баријере које би могле спречити његово схватање. Ликовно васпитање је неопходно усмеравати од најранијих дана одрастања детета у смислу откривања уметности, не само код деце већ код свих људи, јер нас оно оплемењује и богати нашу културу. Ликовна уметност постаје средство васпитања, а неговање естетских способности и активности појединца имају круцијалну улогу у развоју личности (Насковић 2017: 60). У комуникацији детета са околином и светом који га окружује, оно уочава, памти, ствара, креативно се развија. „Кроз игру и кроз поступке упознавања са различитим ликовним медијима, физички аспект развоја тог истог детета везује се за употребу и примену тих истих средстава и материјала. Примена различитих техника (цртачких, сликарских, вајарских, комбинованих) доприноси развоју графомоторике, односно финих мишића руку, шаке, али и рамена (Исто 2017: 61). Зато је од изразито великог значаја на време се, како естетски едуковати кроз ликовно васпитање и изражавање, тако и кроз друге гране уметности јер се оне међусобно преплићу и надовезују.

ЗНАЧАЈ ЛИКОВНЕ УМЕТНОСТИ И КУЛТУРЕ У ПРЕДШКОЛСКОМ ВАСПИТАЊУ И ОБРАЗОВАЊУ

Природно и слободно дечје ликовно стваралаштво мора бити полазна основа методике ликовног васпитања у предшколским установама. Васпитачи подстичу и користе тај ентузијазам верујући да је уметничка активност веома битан елемент у развоју детета. „Ликовно васпитање, онако како се данас схвата, умногоме доприноси формирању свестране стваралачке личности – ослобођене стега, уравнотеженог духа, свесне својих односа у заједници и са широким погледом на свет и на друштвени развитак заједнице којој припада. Зато се у савременој пракси, посебно у ликовном васпитању, омогућава ученицима да стваралачки решавају задатке, да у рад уносе своје дечје узбуђење, машту, схватање” (Карлаварис 1971: 22). Ликовно васпитање има значајну улогу у учењу предшколског детета. Велики број мале деце црта вољно и са одушевљењем (Кокс 2000: 14).

Циљеви сваке васпитно-образовне институције би требали бити такви да деци омогуће развој и да им „дају” карактеристике које могу да утичу на овај свет. Образовни програми у којима не постоје никакви елементи повезани са уметношћу која се описује као начин експресије не могу постићи ове циљеве (Ozsoy 2003, Вае 2004). Садржаје ликовног израза детета треба проширивати полазећи од дечјих стваралачких могућности и богатећи њихов сазнајни и емоционални живот. Гајењем и оснаживањем стваралачких способности деце развијамо код њих и смисао за лепо, па уједно остварујемо и задатке естетског васпитања. Оно нуди могућност за индивидуално сагледавање уметности и покреће слободан израз детета преко ког се могу исказати и комуницирати.

Образовање у погледу уметности је од снажног значаја јер пружа могућност деци да доживе и осете свет који их окружује. Одувек је било много лакше и ближе уметничко образовање у односу на бројке и текстове, који су им често апстрактни и не баш разумни појмови. Ликовна уметност се залаже да децу мотивише у њиховим истраживачким мисијама и да их подржи када је неопходно да та искуства изложе кроз разне форме дечјег стваралаштва. Ранијих година, „самоизражавање” је била једна од основних потреба детета. Дете ствара знање повезано са светом и емоције повезане са знањем. Дете жели да изрази знање као и емоције повезане са знањем. Ако човек изрази своје схватање света са својим чулима, он ствара уметност и ритуал, ствара песму, плес, драму, сликарство, скулптуру. У складу са Фромом, ова експресија је основна људска потреба, и ако ова потреба није задовољена, људи се осећају несигурно и нервозно (Krensky –Steffen 2009).

Ликовно васпитање у нашим вртићима, предшколским установама и школама има посебан васпитно-образовни значај. Његови циљеви су усмерени на специфично ликовно и естетско васпитање, образовање и

обликовање потпуне дечје личности, јер само тако дете касније може да привређује друштву у естетском изграђивању околине. Детету се омогућава да се овом активношћу изрази, ослободи психичке напетости, развија способности опажања, представљања, истрајности, самосвести, као и да развија радну дисциплину и учешће у колективном раду. „Методика ликовног васпитања и образовања, која се ослања на систем научно стечених и проверених теоретских сазнања о дечјем ликовном стваралаштву, као и на факторе који посредно или непосредно утичу на ликовни развој деце и младих, треба да буде полазна основа будућим стручњацима за промишљање и разумевање посла којим се баве, као и за његово успешно обављање” (Филиповић 2011: 7). Циљ и задаци ликовне активности заснивају се на остваривању и развијању дечјих стваралачких способности и ликовни израз детета је такав облик стваралачке активности путем које се дете игра, говори, приказује и вишестрано развија.

ЛИКОВНО ИЗРАЖАВАЊЕ ДЕЦЕ

Цртање је толико природна и спонтана активност да не изненађује чињеница што га многи клиничари и терапеути користе као средство помоћу којег наводе децу да искажу себе и да причају о стварима које их муче. Оваква употреба активности цртања је потпуно разумна и прихватљива. Многи аутори (психолози и клиничари) цртеж сматрају потенцијалним извором информација о поједином детету. Уједно, цртеж се често сматра и директним одразом стања дететове психе па цртање и сликање спадају у основне облике изражавања дечје личности. Од ступња душевног развоја детета зависи ликовно изражавање. Дете често путем цртежа изражава оно што не уме да каже усмено или је у томе ометано од стране околине. Због тога је дечји цртеж значајно средство за изражавање и ослобађање дечјих потреба, осећања, мисли и уопште унутрашњих доживљаја. Цртање за дете не представља никакву уметност, већ само начин изражавања који је израз дечјег искуства и који се мења са порастом тог искуства. Дечји цртежи украшавају зидове предшколских установа (код старијих узраста и учioniца, као и ходника школе) и све нас одушевљавају. Међутим, деци је веома битно да се оно што су они нацртали може идентификовати. Она се труде, све док нису у потпуности убеђена, да нацртан пас, човек, предмет или нешто друго „изгледа баш као што треба”. Слобода дечјег изражавања, односно фундаменталан ликовно-педагошки приступ треба да постоји како би се дете сачувало од имитативне компоненте и од наметања готових схема, које би само кочиле његову оригиналност у ликовном изражавању. За разлику од ученика старијих узраста и студената, деца млађих узраста више су окренута сама себи, него што разговарају једна са другом. Проблем је и што ми не знамо најбоље шта цртање значи деци овог узраста, те стога морамо ненаметљиво да заузмемо положај где можемо и да слушамо и да посматрамо (Гаврић 2014: 92).

Први предмет који деца добијају када крећу да цртају јесте оловка или оловка у боји. Међутим, на почетку она имају проблема приликом коришћења оловке, а још више касније са четкицом, па тако цртају и сликају и прстима. На тај начин она себи олакшавају рад, јер се тако елиминише најтежи чинилац, а то је четкица. Поред четкице, мало дете је закупљено и материјалом и веома је заинтересовано када успе да искомбинује више елемената. На дечјим цртежима елементи су углавном одвојени и раштркани, и само у ретким случајевима постоји повезаност међу њима. За дете је папир неодређена површина на који поставља своје симболе за одређене ствари (Гаврић 2014: 96). Како деца све више раде с материјалима и имају користи од интелигентне и осетљиве наставе у уметности, њихова моћ да концептуализују визуелне идеје и употребљавају ефикасна средства за изражавање се повећава. Њихов опсег за изражајну визуелну артикулацију се такође повећава. „Речник” за визуелне могућности се проширује и она постају више самоуверена зато што постају компетентнија у уметности (Eisner 2005:64).

Код скоро сваког детета између пет и осам година јавља се велики квантитет у наративном и дескриптивном изражавању и покривање великог броја предмета. На почетку њиховог изражавања јавља се расплинато цртање, као и расплинато причање. Током овог периода деца форсирају до крајњих граница својих могућности за представљање шематски начин рада. Све више дететов смисао за логику и његова рационална интелигенција долазе до изражаја када оно покушава да учини јасном своју намеру у цртежима (Гаврић 2014: 97). Мала деца пак пишу на својим цртежима са жељом да именују и дефинишу оно што су створили, и овај процес комбиновања цртежа и текста се може посматрати као архетипска појава која се појављује кроз историју (McNiff 2009: 157). Дететов ликовни развој може се означити као пут који нема свој јасан почетак, барем у смислу мисаоног процеса и разумевања, али има свој крај јер су границе видљиве захваљујући дететовом интелектуалном и духовном развоју. Када одрасте, дете већ може зрело да промишља и процењује ликовна, односно сада већ и уметничка дела.

ЗАКЉУЧАК

На крају треба закључити да ликовно изражавање деце није само изразито ликовна делатност, већ истовремено представља процес сазнања и проверавања сопствених могућности. Циљ јесте заправо развијање стваралачких ликовних способности детета и развијање његових потенцијалних снага за један шири поглед на живот и свет. Уколико би се накратко анализирале карактеристике дечјих цртежа у појединим фазама, заправо би се дошло до закључка да деца воле да цртају, да оловке и прибор за цртање детету помажу да прикаже свој свет, откривају његов карактер, жеље и начин на који доживљава стварност. Цртежи су прозор у њихов унутрашњи свет.

Од пресудне важности за развој дечјег ликовног изражавања, али и за развој целокупне дечје личности, јесте педагошки утицај околине. Детету треба дати одговарајући материјал и показати интерес за његово цртање. Запиткивањем и разговором, уз пуну озбиљност и поштовање дечје личности, дете треба подстаћи на рад, помоћи му да се сети неке теме која му је позната и блиска. Тиме се може помоћи детету. Међутим, околина често штетно делује на развој дечјег ликовног изражавања. Родитељи у најбољој мери своје децу окружују разним сликовницама и сличним узорцима, а деца се навикавају на прецртавање, или им родитељи показују како се црта. Наведени примери се морају одбацити као штетни јер коче сваку смелост, самопоуздање и непосредност ликовног израза детета. Поред наведеног, ни у ком случају се не сме критиковати „ружноћа” дечјих цртежа, него треба да се прихвати труд детета и заједно радује његовим цртежима.

Подразумева се, од великог значаја и важности јесте рад са децом током њиховог боравка у предшколским установама. Васпитачко особље, такође, треба да обезбеди погодну радну атмосферу која ће директно деловати на дечје самостално опредељивање за ликовну активност. Посебну улогу у томе играју смишљено одабрани и припремљени ликовни материјали који постају стваралачки стимулатори за дете. Материјал својом разноликошћу делује на дете и обрнуто, тај психолошки учинак подстиче дете да делује на материјал, да га обликује и често помоћу њега испитује своје стваралачке могућности, чиме му се пружа основа оригиналним ликовним решењима. Треба да имају на уму и да свако дете има различито оријентисане креативне способности, те сходно томе радити на индивидуалности детета. Свако дете има различит психолошки и емоционални став према околини. Уочавање различитих афинитета сваког детета још једна је битна карактеристика коју васпитачи треба да поседују. На пример, ако дете изричито показује тенденцију обликовања глином, онда је и његова способност обликовања у константном квалитативном успону, што васпитач треба да зна да уочи, а затим и подстиче. Даље, слободне активности пружају могућност да се прати ликовни развој деце која понешто заостају, па је у таквим случајевима важна улога васпитача у ангажовању и симулацији деце. Стереотипност у ликовном изразу детета, појава је коју са много педагошког такта треба отклањати, а која се може открити управо у слободним активностима. У таквим случајевима, предлаже се мотив за који се зна да је детету већ познат и са којим се раније сусретао. То се ради у циљу освежавања дечјих инспирација које ће покренути дечју мисао на нешто ново и помоћи му у разумевању одређеног проблема.

За сам крај, важно је нагласити и да се на уметност треба посматрати као на једну од важних фактора при учествовању у избалансираном образовању комплетне личности, а не као на допуну предметима из области друштвених наука.

ЛИТЕРАТУРА

- Вае, Ј. Н. (2004). The arts in early childhood: Learning to teach visual arts in an early childhood classroom: The teacher's role as a guide. *Early Childhood Education Journal*, 31 (4), 247–254
- Боснар, М. (2018). *Сувремена умјетност у образовању. Улога нових медија у настави ликовне културе у гимназији*. Загреб: Свеучилиште у Загребу, Академија ликовних умјетности.
- Дивљан, С. (2000): *Подстицање ликовног стваралаштва ученика*. Јагодина: Учитељски факултет.
- Eisner, E. W. (2005). *Remaining Schools: The Selected Works of Elliot W. Eisner*. Routledge: World Library of Educationalists Series.
- Филиповић, С. (2011). *Методика ликовног васпитања и образовања*. Београд: Универзитет уметности у Београду и Издавачка кућа Klett.
- Гаврић, Г. (2014). *Праксеологија ликовне уметности*. Београд: Албатрос плус.
- Хаџи-Јованчић, Н. М. (2012). *Уметност у општем образовању*. Београд: Учитељски факултет у Београду и Издавачка кућа Klett.
- Карлаварис, Б. (1960). *Ликовно васпитање – приручник за наставнике основне школе*. Београд: Завод за издавање уџбеника социјалистичке републике Србије.
- Карлаварис, Б. (1961). *Моје дете и ликовно васпитање*. Београд: Народна књига.
- Карлаварис, Б. (1971). *Ликовно васпитање данас*. Нови Сад: Културни центар.
- Кокс, М. (2000). *Дечји цртеж*. Београд: ЗУНС.
- Krensky, B; Steffen, S. L. (2009). *Engaging classrooms and communities through art. A guide to designing and implementing community-based art education*. Altamira Press – Rowman & Littlefield Publishers Inc. New York.
- McNiff, S. (2009). *Integrating the Arts in Therapy. History, Theory, and Practice*. Springfield Illinois USA: Charles C Thomas Publisher Ltd.
- Милановић, Ж. (2013). Васпитачи о положају деце са посебним васпитним потребама у инклузивном дечјем вртићу. Зборник радова Учитељског факултета у Ужицу – Универзитет у Крагујевцу, 15, 313–324.
- Миловановић, Б. (2019). Драмски метод у развоју говора деце предшколског узраста. Зборник радова Учитељског факултета у Призрену – Лепосавићу, 13. 187–199.
- Насковић, М. (2017). Ликовна уметност и њен значај за предшколско дете. *Зборник радова са Дванаесте конференције „Васпитач у 21. веку”, 16. 59–65.*
- Ozsoy, V. (2003). *Gorsel sanatlar egitimi*. Ankara: Gunduz Egitim ve Yayincilik.
- Siesling, J. L. (2015). *Art is more*. Belgium: Arte Libro.

Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године, retrieved August 30, 2019. From <http://www.mpn.gov.rs/strategije-2020/>

EDUCATIONAL POTENTIAL OF FINE ARTS AT PRESCHOOL AGE

Summary: *The creative potential of art, which is acquired through work processes, is of valuable importance for other areas as well. Children's artistic expression is not only a distinctly artistic activity, but at the same time it is a process of learning and checking one's own possibilities. Given the fact that there is a relative crisis in the teaching of art education, this paper aims to affirm the role and importance of art culture and art, with an emphasis on preschool age. The author starts from a short historical review of fine arts practice in the educational context, after which he emphasizes the importance of fine arts and culture in society in general, and then in preschool education. The paper also talks about the artistic and visual expression of children positioned through preschool age, as well as the importance of the pedagogical influence of the environment.*

Key words: *art activity, art education, preschool education.*